
Je Ostrava „smršťujícím se městem“?*

PETR RUMPEL, ONDŘEJ SLACH**

Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita, Ostrava

Is Ostrava a Shrinking City?

Abstract: This article aims to contribute to the theoretical debate in the Czech Republic over the concept of shrinking cities and to draw attention to the potential of capturing the process of shrinkage by empirical means, taking the town of Ostrava as an example. The article sets out to explain the concept of shrinking cities, the causes, consequences, and context of shrinkage, and to put forth a theoretical framework with which to analyse shrinkage and to outline a proposed operationalisation of this concept. In its empirical section the article describes the characteristics of Ostrava, in particular population changes, and briefly sums up the factors at the root of shrinkage in an effort to answer whether Ostrava is indeed shrinking. The theoretical part of the article is based on a review of the relevant literature. A combination of quantitative and qualitative research was carried out for the empirical part of the study, and as part of the quantitative research an analysis was made of relevant statistical data on the development of Ostrava. The causes and consequences of shrinkage were identified and the results verified using qualitative methods such as interviews and working seminars. Ostrava reached its peak population in 1990, when it had 331,729 inhabitants (as of 31 December 1989). Since 1990 there has been a slow but steady decrease of the population, which reached 303,798 in 2009 (as of 31 December, not including 10,669 foreigners). This trend of population decrease and the changes in the town's socio-demographic structure have as yet had no fundamentally negative impact on the town's development, but it can be justifiably assumed that further losses and changes in the structure of the population will have ever more significant negative impacts on the development of the town of Ostrava.

Keywords: shrinkage, Ostrava, depopulation, deindustrialisation, suburbanisation

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2012, Vol. 48, No. 5: 859–878

* Příspěvek vznikl v rámci výzkumného projektu „Governance of Shrinkage in a European Context (Shrink Smart)“, který byl podpořen ze 7. rámcového programu EU (grant č. 225193, 2009–2012) a Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy ČR.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: RNDr. Petr Rumpel, Ph.D., Mgr. Ondřej Slach, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Centrum městského a regionálního managementu, Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita, Chittussiho 10, 710 00 Slezská Ostrava, e-mail: petr.rumpel@osu.cz; ondrej.slach@osu.cz.

1. Úvod

Cílem tohoto článku v teoretické rovině je zejména vysvětlit koncept smršťování měst, příčiny a kontext smršťování měst, prezentovat teoretický rámec pro analýzu smršťování a nastínit možnou operacionalizaci konceptu. Cílem v empirické rovině je popsat a analyzovat trajektorii procesu populačních změn na území města Ostravy v období 1990–2009, a zachytit nejvýznamnější možné faktory těchto populačních změn, jakož i dopady populačních změn. V závěru bude diskutovaná otázka, zda je možno Ostravu považovat za smršťující se město v kontextu konceptu *urban shrinkage*.

Pokles počtu obyvatel v některých městech a s ním související jevy jsou označovány anglofonním konceptem „urban shrinkage“ nebo „shrinking cities“, což znamená v češtině „smršťení, zmenšení, snížení, redukce“ počtu obyvatel města [Maier 2007] a také oslabení jeho politického, ekonomického či jiného významu v rámci hierarchie sídelního systému. Následně bude v textu používán termín „smršťování“, přičemž si autoři nenárokují právo na správnost tohoto překladu a očekávají další podnětnou diskusi k vymezení a překladu tohoto konceptu.

Dle odhadů OSN a Evropské komise počet obyvatel západní, severní a jižní Evropy klesá již minimálně dvě dekády a pokles bude pokračovat. Navíc od počátku 90. let 20. století zesílil pokles obyvatel střední a východní Evropy jako celku. Aktuální demografické projekce OSN z posledních let predikují celkový pokles evropské populace ze 729 milionů v roce 2000 na 628 milionů v roce 2050 [Klingholz 2009]. Výzkumy Turoka a Mykhnenka [Turok, Mykhnenko 2007] ukazují, že téměř jedna třetina všech evropských měst s více než 200 000 obyvateli prošla za posledních 45 let přinejmenším jednou dekádou populačních ztrát. Některá města ztrácejí obyvatelstvo již od 60. let, či dokonce již od 30. let 20. století (např. Lipsko, Liverpool), avšak většina měst začala ztrácet populaci až v 80.–90. letech minulého století. Populační ztráty a ekonomický úpadek byly typické pro některá, zejména silně průmyslová, města západní a jižní Evropy a po demokratických revolucích v roce 1989 (a následné politické a ekonomické transformaci) také pro města ve střední a východní Evropě. Ve střední a východní Evropě je pokles počtu obyvatel sekundárních měst (regionální metropole nad 200 000 obyvatel) spíše normálním jevem, nežli výjimkou [Turok, Mykhnenko 2007].

„Smršťování“ se tedy stalo a do budoucna bude normálním vývojovým procesem pro stále rostoucí počet evropských měst a městských regionů. Populační ztráty a ekonomický pokles vedou k nerovnoměrnému rozvoji evropských městských regionů, nejen z pohledu lokální ekonomiky, avšak také ve vztahu k rozvoji fyzických, funkčních a sociálních struktur a k environmentálním charakteristikám měst. Populační ztráty a navazující jevy jsou ovlivňovány a posilovány procesy globalizace a liberalizace [např. Martinez-Fernandez et al. 2012], evropské integrace a rozšiřování EU a transformace a restrukturalizace v postkomunistické střední a východní Evropě [více viz např. Sýkora, Bouzarovski 2012].

„Smršťující se“ městské regiony mají své strategie rozvoje, často také specifické struktury řízení a rozhodování a vykazují specifickou dynamiku rozvo-

jových aktivit, což je odlišuje od jednoznačně dlouhodobě růstových regionů s vysokou atraktivitou. Je proto žádoucí identifikovat důvody a dynamiku smršťování v jednotlivých městech pro případné vhodně nastavené strategie rozvoje daného území.

Základními výzkumnými otázkami, jejichž zodpovězením dosáhneme definovaných cílů výzkumu, jsou:

- Jak definujeme koncept smršťování měst „urban shrinkage“?
- Jaké jsou možné příčiny a důsledky smršťování měst?
- Jaký je časoprostorový, geografický kontext smršťování měst v ČR, např. města Ostravy?
- Jaký byl historický vývoj demografické struktury města Ostravy, jakož i vývoj a změny fyzické, ekonomické a administrativně-správní struktury, a to zejména v posledních dvou dekadách 1990–2010?
- Jaké faktory stály za změnami demografické struktury města Ostravy?
- Je Ostrava smršťujícím se městem? Došlo k zásadnímu úbytku počtu obyvatel a ke změně struktury obyvatelstva, jakož i změnám fyzické struktury města?
- Jaké byly a jsou dopady smršťování na Ostravu?

2. Vymezení konceptu smršťování měst a teoretický rámec pro analýzu „smršťování měst“

Termín „smršťování měst“ je velmi obtížné obsahově přesně definovat a v současnosti neexistuje žádná obecně uznávaná definice. Obsah termínu či konceptu „shrinkage-smrštění“ se překrývá do určité míry s následujícími pojmy, které naznačují různou intenzitu či hloubku procesu populačních změn města – *urban shrinkage*, *urban decline*, *urban decay*, *urban blight* [Clark 1989; Couch et al. 2005; Bradbury et al. 1982; Gilman 2001], jež byly vytvořeny, diskutovány a používány daleko dříve než termín *shrinkage* [Großmann et al. 2008: 85–87]. V rámci našeho výzkumného projektu explicitně odlišujeme pojem „shrinkage“ od „decline“. Termín *shrinkage*, přeložený jako „smršťování“, chápeme v této fázi výzkumu neutrálně, tzn. ne nutně negativně, popřípadě v určitém kontextu i pozitivně. Například snížením počtu obyvatel může dojít ke zvýšení kvality života v městských částech, kde v jedné bytové jednotce žily dvě či dokonce tři domácnosti. Snížení počtu obyvatel může znamenat nižší environmentální zátěž pro města přetížená individuální dopravou. „Smršťování“ může také vytvářet předpoklady a příležitosti pro prosazování lépe udržitelného rozvoje měst [Hannemann 2000; Hondrich 2007], když v místech původní husté vysokopodlažní zástavby mohou vznikat parky či zelené plochy využitelné pro volnočasové a sportovní aktivity. Naopak termín „urban decline“ či „urban decay“, což je úpadek měst, má jednoznačně negativní význam ve smyslu krizového negativního průběhu procesů ekonomického, sociodemografického vývoje a úpadku fyzických struktur [více např. Lang, 2005].

Patrně nejobecnější definice „smršťování“ je od Großmann et al. [2008]; ta konceptualizuje smršťování měst jako jev vyplývající ze specifické interakce makroprocesů s lokálními strukturami. Tyto makroprocesy se vztahují k ekonomickému a demografickému vývoji, k vývoji sídelních systémů, stejně jako k environmentálním problémům či politickým a administrativním změnám. Ke smršťování měst dochází v případě, kdy výše uvedená souhra makroprocesů a faktorů způsobí snížení počtu obyvatel, což považujeme za hlavní indikátor smršťování měst. Populační úbytek je dán jak přirozeným úbytkem (tj. převaha úmrtí nad narozeními), nebo ztrátou obyvatelstva způsobenou vystěhovalectvím (suburbanizace, meziregionální migrace, emigrace). Úbytek počtu obyvatel se používá jako hlavní indikátor a činí výsledky výzkumu v této oblasti snadněji srovnatelné s výsledky identických či analogických výzkumů [Turok, Mykhnenko 2008; Oswalt, Rieniets 2006; Rieniets 2005; Oswalt 2004].

Musíme také zdůraznit, že přestože je úbytek obyvatelstva (negativní bilance přirozené a mechanické měny obyvatelstva) definován jako hlavní ukazatel smršťování měst, tak není identický s komplexním fenoménem smršťování měst. Smršťování se nevztahuje pouze k demografickým změnám, ale projevuje se v řadě dalších oblastí jako změny fyzické a sociálně-prostorové struktury města, jež lze dále operacionalizovat prostřednictvím indikátorů, jako je podíl neobydlených či neobsazených bytů či celých domů, stagnující až klesající ceny nemovitostí v důsledku převisu nabídky nad poptávkou, nižší míra využití území města – zejména se projevující v existenci rozsáhlých sociálních, průmyslových a infrastrukturních brownfields [viz např. Moss 2008].

Postupná ztráta populace a její strukturální změny působí na fyzické, sociální a funkční struktury města, což vede k nerovnováze mezi nabídkou a poptávkou (s převahou nabídky nad poptávkou) v různých tematických oblastech. Například v určitých částech měst jsou nevyužívané školky a základní školy a chybí sociální infrastruktura a služby pro seniory [viz např. Bürkner 2003; Großmann et al. 2008]. V tomto smyslu Reckien [Reckien, Martinez-Fernandez 2011] hovoří o prostorovém nesouladu (*spatial mismatch*) mezi nabídkou a poptávkou, typickým většinou pro smršťující se města.

Je velice důležité rozlišovat mezi hlavním indikátorem, kterým je pokles počtu obyvatel, a smršťováním města jako komplexním jevem s jeho různými empiricky zachytitelnými projevy, jako jsou opuštěné či málo využívané bytové domy a byty, vznik brownfields a sociálně vyloučených lokalit. Také rozlišujeme mezi smršťováním města jako procesem a jeho výsledným stavem, který je viditelný na změněné fyzické, ekonomické a sociální struktuře města. Na smršťování města nahlížíme jako na kvalitativní proces, což znamená, že naším hlavním zájmem jsou kauzální vztahy, jeho dynamika, a také dopady, které mají tyto kauzality na různé oblasti vývoje města. Z tohoto důvodu nemá pro konceptualizaci smysl definovat přesné kvantitativní ukazatele či hraniční hodnoty pro smršťování.

Dle námi preferované definice představuje smršťování měst jev ovlivněný vzájemnou interakcí makroprocesů a lokálních struktur. V zásadě lze identifi-

kovat tři základní sociálně-ekonomické makroprocesy ve smyslu příčin, které mohou vést ke smršťování městských regionů. Těmito makroprocesy jsou deindustrializace a ztráta pracovních příležitostí, snížení porodnosti v průběhu druhé demografické tranzice a suburbanizace. Tyto 3 hlavní příčiny smršťování měst mohou být posilovány a modifikovány přírodními katastrofami, politickými konflikty, administrativními změnami či naprosto specifickou situací v hornických městech [Martinez-Fernandez, Wu et al. 2012]:

1) Deindustrializace regionální ekonomiky a ekonomický pokles v národním či globálním kontextu vedou k meziregionální migraci z mnoha starých průmyslových regionů, motivované primárně nedostatkem pracovních příležitostí. Jako příklad mohou sloužit v USA Detroit, Cleveland, Pittsburgh, či v Evropě Merseyside, Clydeside, Porúří, Sársko, Horní Slezsko a další. Komparativní analýzu demografických a ekonomických trajektorií smršťujících se měst v Evropě a USA prezentují Wiechmann a Pallagst [2012], kteří hodnotí také různé strategie ekonomického rozvoje smršťujících se měst.

2) Demografické změny jako snížení porodnosti a dlouhodobé procesy stárnutí populace (*population ageing*) v rámci druhé demografické tranzice jsou hlavním důvodem klesajícího počtu obyvatel a změny věkové struktury. Ve většině evropských zemí došlo a dochází ke stárnutí populace (*population ageing*) v důsledku významného poklesu míry porodnosti (tzv. relativní stárnutí) a zvyšující se naděje na dožití (absolutní stárnutí). Míra porodnosti v evropských zemích je v posledních dekáдах často pod úrovní prosté reprodukce (samozřejmě s etapami mírného růstu porodnosti) a působí dlouhodobě jako faktor procesu poklesu počtu obyvatel, který je na regionální úrovni dále ještě posilován ekonomicky determinovaným vystěhovalectvím vedoucím k poklesu podílu mladé populace v reprodukčním věku. Například Janov v Itálii prochází významným dlouhodobým procesem úbytku populace a zejména jejím stárnutím.

3) Suburbanizace a také její negativní forma, tj. *urban sprawl* [více viz např. Sýkora 2003; Nuissl, Rink 2005], znamená výstavbu zejména nízkopodlažních a rodinných domů mimo vnitřní města, vystěhovalectví z vnitřních měst a nárůst počtu obyvatel v zázemí měst, v příměstské zóně s relativně atraktivnějším životním prostředím. Suburbanizace způsobuje populační úpadek ve vnitřních městech či periferních sídlištích některých méně atraktivních měst. Opuštěné bytové domy ve vnitřních městech jsou vystaveny vandalismu, někdy jsou kompletně zdevastovány a následně musí být demolovány. V důsledku demolice domů či bloku domů (například v Lipsku) dochází k rostoucí fragmentaci a perforaci původně kompaktních struktur města [např. Couch et al. 2005; Haase et al. 2008], což potvrzuje souvislost mezi populačním úbytkem a vývojem sídelního systému.

Smršťování měst má celou řadu důsledků. Vede k dalším posunům v populační struktuře města, protože vystěhovalectví má téměř vždy selektivní charakter, kdy odchází mladší, mobilnější a lépe vzdělaná složka obyvatelstva, což rovněž vede ke zvýšení průměrného věku obyvatelstva zůstávajícího ve městě a je často spojeno i s poklesem příjmů municipalit. Selektivní vystěhovalectví má vliv

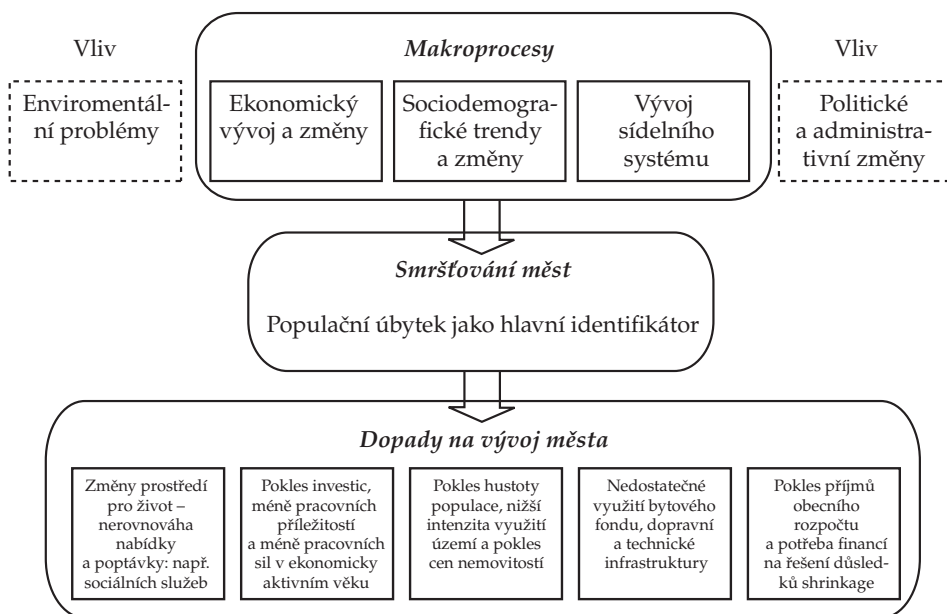
také na zhoršující se vzdělanostní strukturu města a klesající nabídku kvalifikovaných pracovních sil. V tomto smyslu hovoříme o úniku mozků („brain-drain“). Důsledkem *shrinkage* je také nerovnováha na trhu nemovitostí s převahou nabídky nad poptávkou. Nejviditelnějším důsledkem *shrinkage* je existence nevyužívaných chátrajících bytových domů a sociálních, infrastrukturních a průmyslových brownfields. Mimoto ve smršťujících se městech s širší nabídkou levného bydlení (vzhledem ke snižování celkové „poptávky“ dané snižováním počtu obyvatel) existuje vždy sociální exkluzí postižená část obyvatelstva, jako jsou nezaměstnaní, nízkopříjmové skupiny, cizinci či etnické menšiny, jež mají tendenci se koncentrovat v určitých „levných“ městských částech. V procesu smršťování města se tak dále intenzifikuje vytváření problémových sociálně vyloučených lokalit, jejichž existence je *push faktorem* k odchodu obyvatel v jejich sousedství.

Úbytek populace měst byl vysvětlován různými teoretiky zabývajícími se městy a jejich vývojem z různých pohledů. Velice zjednodušeně můžeme identifikovat 3 hlavní skupiny teorií či přístupů, které různým způsobem vysvětlují, proč města nebo jejich části ztrácejí obyvatele.

První skupina přístupů vysvětlující populační pokles ve městech vychází z evolučního přístupu a cyklického vývoje v různých etapách či stádiích. Klesající počet obyvatel, zejména v jádrech měst, je možno interpretovat jako část posunů v prostorové organizaci městských regionů (mezi jádrem a zázemím), kdy v průběhu času existující fyzické struktury města zastarávají a ztrácejí svou hodnotu. Původně byl tento trend interpretován v rámci evolučních cyklických teorií [viz cyklický model – van den Berg et al. 1982], v níž suburbanizace a desurbanizace je považována za normální stádium vývoje města, kterým musí projít téměř všechna města.

Populační úbytek je rovněž považován za nevyhnutelný výsledek nerovnoměrného, divergentního ekonomického vývoje, v jehož rámci některé státy či jejich městské regiony rostou a jiné upadají. Tradiční neoklasické teorie zdůrazňují jako dominantní trend regionální konvergenci [např. Solow 1956; Armstrong, Taylor 2000] a tedy, z dlouhodobého pohledu, vyrovnávání regionálních rozdílů v socioekonomické vyspělosti. Novější příspěvky neomarxistů považují regionální ekonomické rozdíly za něco hluboce zakořeněného v samotné podstatě kapitalistických ekonomik [Harvey 1982, 1989] a v podstatě dynamiky územní dělby práce [Massey 1979; Amin, Thrift 1994]. Kapitalismus jako ekonomický systém vede k tvorbě sociálních a prostorových nerovnoměrností, které je nezbytné dle názorů neomarxistů omezovat prostřednictvím regulačních mechanismů. Z tohoto pohledu je tedy velice nepravděpodobné, že by se všechny regiony vyvíjely ekonomicky a demograficky stejně. Populační změny – v tomto případě migrační pohyby jako přistěhovalectví a vystěhovalectví – jsou pak považovány za přirozenou reakci obyvatel na prostorové rozdíly v kvantitě a kvalitě pracovních příležitostí nebo rozdíly v kvalitě života. Z měst a městských regionů s nedostatkem pracovních příležitostí anebo s nižší kvalitou života – jako znečištěné prostředí a nízká kvalita bytového fondu – se obyvatelé vystěhovávají a odcházejí do atraktivnějších regionů [Reckien, Martinez-Fernandez 2011].

Obrázek 1. Konceptuální model smršťování města

Zdroj: Großmann, Hasse a Rink [2008], upraveno.

Poslední skupina explanací diskutuje populační úbytek v rámci „interních“ demografických změn. Jedni vědci interpretují tyto změny v rámci tzv. „druhé demografické tranzice“ reprodukčního chování, formování domácností a vlivu migrací [např. van de Kaa 1987], jiní poukazují na šokovou reakci na externí ekonomické krize či adaptace populace na měnící se společenskoekonomické podmínky, které se vytvářely například v postsocialistických zemích v posledních dvou dekáдах, 1990–2010 [Rabušic 2001; Rychtaříková 2000]. Dle Turok, Mykhnenko [2007] se populační růst v evropských městech významně zpomalil či dokonce zastavil v posledních dekáдах a s vysokou pravděpodobností bude tento trend v průběhu dalších dekádek pokračovat. Předpokládanými důsledky bude růst průměrného věku obyvatel, pokles podílu obyvatel v ekonomicky aktivním věku a měnící se migrační vzorce obyvatelstva [European Commission 2007]. Různě intenzivní úbytek obyvatel ve městech a regionech se takto stává dlouhodobě relevantním tématem, kterým je – a stále více bude – nezbytné se zabývat. I když je úbytek evropské populace (a určitých městských regionů v jiných vyspělých zemích světa) a zejména populace některých městských regionů – hlavně tzv. starých průmyslových regionů – rozšířeným jevem, je nezbytné zdůraznit, že k „shrinkage-smršťování“ nedochází všude, ve stejnou dobu, se stejnou rychlostí ani se stejnými dopady. Výzkumy naopak ukazují, že vzor-

ce smršťování jsou velice různorodé. Existují významné rozdíly mezi průběhem a dominantními příčinami smršťování měst v USA a Německu, ale také významné rozdíly mezi městy v západním Německu, např. Essen (SRN do 1990), a městy v „nových východních“ spolkových zemích Německa připojených v roce 1990 jako např. Lipsko [více viz Wiechmann, Pallagst 2012]. Některá města ztratila čtvrtinu populace v průběhu jedné dekády a nyní vykazují znaky ozdravení, jiná města čelí kontinuálnímu procesu depopulace již několik dekád až doposud [viz Turok, Mykhnenko 2006].

Populační vývoj a trendy jsou často velice různé uvnitř jednoho města nebo městského regionu, kde mohou v městských částech relativně blízko vedle sebe probíhat procesy krize a úpadku na jedné straně (devastace nevyužívaných nemovitostí) a pozitivního vývoje (jako renovace budov a modernizace bytového fondu) na straně druhé [viz např. Krätke 1995; Castells 2002; Sýkora 2007; Wiechmann, Pallagst 2012]. Smršťování města probíhá vždy v určitém širším kontextu nebo rámci. Na straně jedné existují obecné kontexty – tedy již zmíněné makroprocesy, které ovlivňují charakter města.

3. Metodologie výzkumu

Teoretická a analyticko-konceptuální část byla zpracována v průběhu teoretické fáze výzkumu (*desk research*) prostřednictvím studia odborné literatury. Empirická část kombinuje kvantitativní a kvalitativní přístupy. Případová studie „Charakteristika města Ostravy v kontextu smršťování“ vychází zejména z analýzy kvantitativních dat ze Sčítání lidu, domů a bytů [ČSÚ 1991, 2001], která jsou doplněna o aktuálnější data, sledovaná a publikovaná Českým statistickým úřadem (ČSÚ) či také Magistrátem města Ostravy (MMO), Oddělením evidence obyvatel (např. v *Strategickém plánu rozvoje města Ostravy 2009–2015* [Statutární město Ostrava 2008]). Pro naše účely jsme za územní jednotku pro analýzu zvolili Městské obvody (MěO MMO), a to z důvodu, že tyto MěO mají své organizační struktury, rozpočty a politické rozhodovací mechanismy, které mohou ovlivňovat svůj vývoj či rozvoj. Dostupná jsou i data pro základní sídelní jednotky za roky 1991 a 2001 [ČSÚ 1991, 2001], avšak ty nemají žádné organizační struktury pro ovlivnění svého vývoje.

V rámci empirického výzkumu jsme nacházeli odpovědi na předchozí výzkumné problémové otázky, které vyplynuly z teoretického výzkumu. Kvalitativní přístupy získávání a interpretace dat vhodně doplnily kvantitativní výzkum. Detailně rozpracované otázky vztahující se k vývoji a změnám struktury obyvatelstva Ostravy byly pokládány respondentům v rámci expertních interview a dále diskutovány na pracovních seminářích.

Také zde považujeme za nezbytné zmínit omezenou vypovídací schopnost disponibilních statistických dat a nedostupnost určitých aktuálních dat například o vystěhovalectví mladých vzdělaných lidí z regionu, která by empiricky pod-

ložila „únik mozků“ (koncept *brain-drain*) či pokračující a prohlubující se proces sociálního vyloučení určitých skupin obyvatelstva. Zejména neexistují věrohodná prostorově vztažená data k sociálně nejvíce ohrožené etnické menšině Romů.

Nedostupnost či malá věrohodnost dat byla do určité míry kompenzována kvalitativním výzkumem, zejména interview, která byla provedena s 16 experty (demografové, regionální ekonomové, geografové, sociologové, urbanisté z akademické sféry i praxe) a 5 aktivními politiky, a to v období leden 2010 – duben 2011. Respondenti-experti byli vybráni dle jejich tematicky relevantní výzkumné a publikační činnosti a dále metodou „snowball“. V rámci interview byly zjišťovány názory expertů a politiků na faktory ovlivňující populační vývoj a změny struktury obyvatelstva v minulosti a také odhady vývoje v budoucnosti. Velký význam měly diskuze a odpovědi na problémové otázky v rámci *stakeholder meeting* (Ostrava, 9. 9. 2010), kterého se zúčastnilo 25 významných zainteresovaných aktérů (politici, odborníci z veřejného sektoru a také zástupci akademické sféry) z 35 pozvaných.

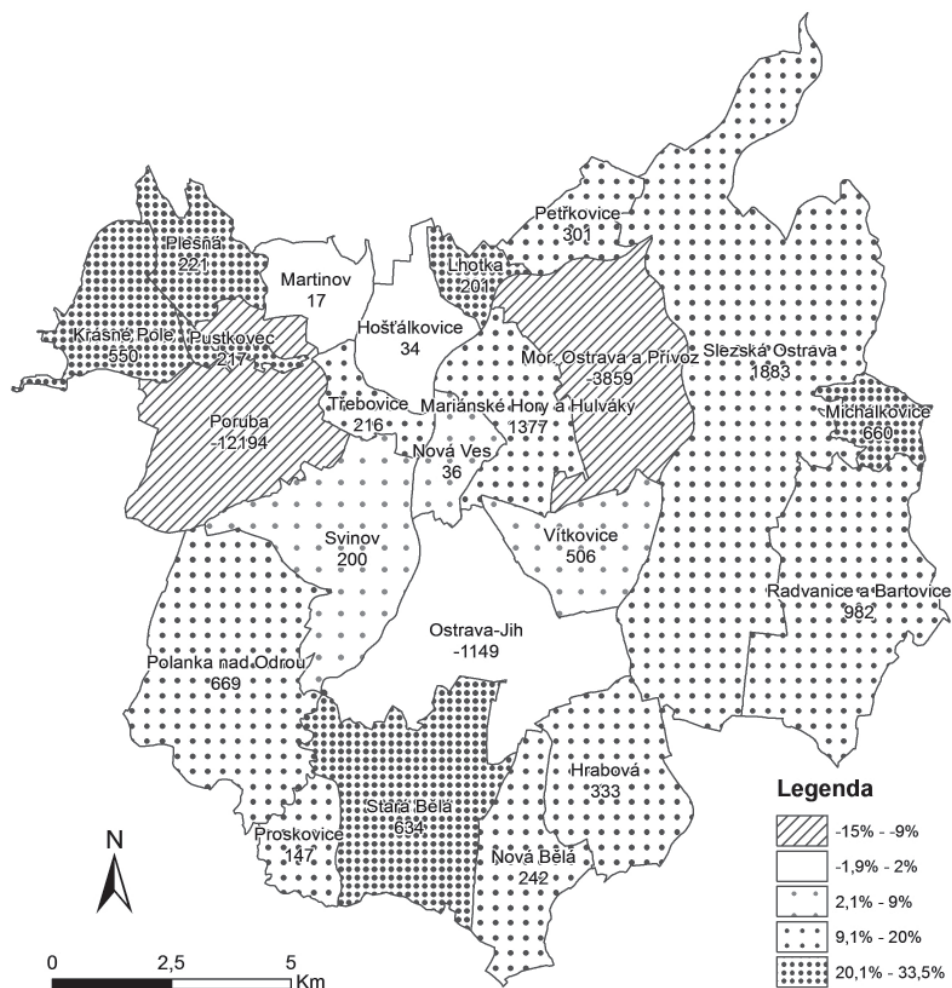
4. Charakteristika města Ostravy v kontextu „smršťování“

Ostrava je statutárním městem ležícím v severovýchodní části Česka, tj. v blízkosti Polska a Slovenska, přibližně 10 km od hranice s Polskem a 50 km od hranice se Slovenskem. Má rozlohu 214,22 km² a je třetím populačně největším městem České republiky (po Praze a Brně) s 306 006 obyvateli (k 31. 12. 2009). Ostrava je zároveň jádrem druhé populačně největší městské aglomerace (po Praze), která byla nazývána OSRA – Ostravská sídelní regionální aglomerace [viz např. Prokop 2003, 2006; Sucháček 2005].

Analogicky – jako většina ostatních evropských a českých měst – procházela Ostrava dlouhým a relativně silným obdobím populačního růstu, a to přibližně od druhé poloviny 19. století v souvislosti s industrializací a atraktivitou danou extenzivním růstem počtu pracovních příležitostí a rovněž rozvojem relativně atraktivního bydlení v dobovém kontextu – nejdříve zejména v dělnických koloniích a po roce 1945 hlavně v bytových domech nově vybudovaných sídlišť [Prokop 2006].

Město Ostrava se skládá z 34 historicky původně nezávislých obcí a měst, které byly postupně slučovány v průběhu posledních 150 let, přičemž nejdůležitějšími daty jsou rok 1924, kdy vznikla velká Moravská Ostrava, a rok 1941, respektive 1945, kdy k ní byla připojena Slezská Ostrava a spádové slezské obce. V období po druhé světové válce dochází k významnému prostorovému a populačnímu rozvoji, zejména vlivem výstavby sídlišť bytových domů, či později panelových domů, v Zábřehu, Porubě, Hrabůvce a Výškovicích. Tento vývoj významných sekundárních center bydlení a občanské vybavenosti dále posiloval polycentrický charakter města [Vaishar et al. 2006]. V letech 1975–1976 byly k Ostravě připojeny další spádové obce v příměstské zóně s venkovským typem osídlení, rodinnými

Obrázek 2. Změna počtu obyvatel v městských obvodech Ostravy za období 1991–2008

domy se zahradami. Tyto obce se staly samostatnými městskými obvody a jsou stavebně i populačně rostoucími částmi Ostravy [viz Obrázek 2].

Od reformy místní správy v roce 1990 je Ostrava statutárním městem rozděleným do 23 městských obvodů (MěO), a v současnosti je krajským městem a centrem Moravskoslezského kraje (MSK). Ten má druhý nejvyšší počet obyvatel ze všech českých krajů a také po Praze nejvyšší hustotu zalidnění, vysoce převyšující republikový průměr (Česká republika 130 obyvatel na km², Moravskoslezský kraj 230 obyvatel na km²), přičemž 62% obyvatel žije ve městech nad 20 000 obyva-

tel, což je v rámci Česka specifické. Počet obyvatel MSK rovněž významně klesá: 1 236 000 obyvatel k 31. 12. 2011 ve srovnání s 1 266 500 obyvateli k 31. 12. 2007.

Ostrava je obcí s rozšířenou působností a správním centrem okresu Ostrava (existuje od 1. ledna 2007). Jeho velikost je 331,53 km², má 344 054 obyvatel a hustota obyvatelstva je 1017 obyvatel/km² (k 1. 1. 2007). Z našeho pohledu je tento okres důležitý kvůli statistickým sledováním, a zejména pro velice těsné funkční vazby dalších 12 spádových obcí s Ostravou.

Z hlediska ekonomického rozvoje je Ostrava od poloviny 19. století jedním z nejvýznamnějších průmyslových měst Česka, jehož ekonomickou bázi tvořila těžba kvalitního černého uhlí, výroba koksu, energetický průmysl, chemický průmysl, hutnictví železa a těžké strojírenství [Havrlant 1980]. Tato industriální ekonomická báze vytvářela pracovní místa a byla zdrojem ekonomického růstu doprovázeného výstavbou průmyslových i rezidenčních objektů po více než 150 let, až do roku 1990, kdy začala politická a ekonomická transformace v rámci tehdejšího Československa. Vzhledem k nezbytným strukturálním změnám došlo v roce 1994 k uzavření posledního černouhelného dolu na území města Ostravy a další odvětví prošla zásadní restrukturalizací, což celkově vedlo ke snížení ekonomického a politického významu města jako průmyslového centra. Dnes je možno spádový region města Ostravy označit jako tradiční či starý průmyslový region, který prošel v posledních dvou dekádách určitými nezbytnými pozitivními strukturálními změnami doprovázenými zvýšenou mírou nezaměstnanosti a vznikem rozsáhlých brownfields v důsledku deindustrializace. Ve spádovém městském regionu Ostravy, a zejména přímo na území Ostravy, se rozvinula celá řada nových ekonomických aktivit (automobilový průmysl, elektronika a elektrotechnika) v průmyslovém sektoru. Značně posílil sektor služeb, terciér i kvartér (nejen vlivem zakládání či lokalizací nových firem, ale také vertikální desintegrací původních velkých průmyslových podniků od 2. poloviny 90. let). Dle sdělení expertů v rámci interview a na základě analýzy dat Czechinvestu vzniklo od roku 2004 asi 25 000 nových pracovních míst, z toho až 8000 míst v průmyslové a obchodní zóně Ostrava-Hrabová (jižní část města) či 3200 míst v průmyslové zóně Nošovice (regionální strategická průmyslová zóna u Frýdku-Místku v zázemí Ostravy), kde je lokalizován evropský závod jihokorejské automobilky Hyundai.

Z pohledu demografického bylo v roce 1989 v městě Ostravě hlášeno k trvalému pobytu 331 729 státních občanů tehdejší Československé socialistické republiky. K 31. 3. 2011 je ve městě Ostravě hlášeno 300 502 státních občanů České republiky [ČSÚ 2011]. Celkový počet trvale bydlících obyvatel Ostravy je nutno navýšit o 9110 trvale bydlících cizinců (31. 3. 2011), s kterými pak Ostrava měla celkem 310 464 obyvatel k 31. 3. 2011. Dle statistického zjištění se počet obyvatel ve městě od roku 1992 nepřetržitě snižuje, a to přibližně o 1000 obyvatel ročně. Jak bylo zmíněno výše, deindustrializace a ztráta pracovních příležitostí na regionálním trhu práce vedly ke smršťování města ve smyslu demografickém, tj. k poklesu počtu obyvatel a změně sociodemografické struktury. Pokles počtu obyvatel způsobuje především migrace obyvatelstva za prací do ekonomicky atraktivnějších měst ČR

Tabulka 1. Vývoj počtu obyvatel Ostravy dle městských obvodů 1961–2008

Městský obvod	Rozloha v km ²	1961	1970	1980	1991	2001	2008	Rozdíl 2008–1991
Hošťálkovice	5,29	1634	1620	1611	1538	1511	1572	+34 obyvv./+1%
Hrabová	9,19	4571	3946	3544	3446	3433	3779	+333/+11%
Krásné Pole	6,30	1643	1762	1966	1898	2101	2448	+550/+29%
Lhotka	2,13	1059	997	1009	941	1004	1142	+201/+21%
Mariánské Hory a Hulváky	6,17	19 780	14 119	16 152	14 542	12 998	13 165	–1377/–10%
Martinov	4,08	710	869	872	1109	1093	1126	+17/+1%
Michálkovice	2,89	4766	3599	2965	2466	2836	3126	+660/+27%
Moravská Ostrava a Přívoz	13,85	59 319	50 086	50 395	46 397	43 428	42 538	–3859/–9%
Nová Bělá	6,88	1437	1334	1406	1460	1565	1702	+242/+16%
Nová Ves	3,00	1666	1080	779	640	603	676	+36/+5%
Ostrava – Jih	16,95	33 413	70 748	90 109	118 806	118 094	116 945	–1149/–1%
Petřkovice	3,90	3236	2891	2846	2659	2783	2960	+301/+11%
Plesná	4,84	992	979	996	1001	1098	1222	+221/+22%
Polanka nad Odrou	17,22	3815	3792	4032	3934	4224	4603	+669/+17%
Poruba	12,78	42 575	83 196	93 667	83 982	74 980	71 788	–12194/–15%
Proskovice	3,43	775	775	954	1052	1125	1199	+147/+14%
Pustkovec	1,08	697	653	824	999	1115	1216	+217/+22%
Radvanice a Bartovice	15,18	9387	7588	6510	5773	6284	6755	+982/+17%
Slezská Ostrava	42,68	36 731	27 537	23 534	19 466	19 484	21 349	+1883/+10%
Stará Bělá	13,66	2843	2884	3013	2989	3233	3623	+634/+21%
Svinov	11,70	5088	3904	3572	3379	4536	4516	+1137/+33,5% (zčásti admin. změnou)
Třebovice	3,41	1253	1540	1762	1620	1698	1836	+216/+13%
Vítkovice	7,38	16 907	11 272	9 555	7 292	7 518	7 798	+506/+7%
Ostrava – celkem	214,20	254 297	297 171	322 073	327 389	316 744	317 086	–10303/–3%

Zdroj: ČSÚ.

Tabulka 2. Vývoj počtu obyvatel Ostravy 2000–2009

Rok	Počet obyv. k 1. 1.	Narození	Zemřelí	Přistě- hovalí	Vystě- hovalí	Přírůstek přirozený	Přírůstek migrační	Přírůstek celkový	Stav 31. 12.
2000	321 263	2 853	3 342	2 601	3 334	-489	-733	-1 222	320 041
2001	316 700	2 867	3 410	3 257	3 972	-543	-715	-1 258	315 442
2002	315 442	2 860	3 403	3 759	4 556	-543	-797	-1 340	314 102
2003	314 102	3 010	3 393	4 018	4 649	-383	-631	-1 014	313 088
2004	313 088	2 980	3 324	3 590	4 932	-344	-1 342	-1 686	311 402
2005	311 402	3 269	3 393	3 513	4 713	-124	-1 200	-1 324	310 078
2006	310 078	3 241	3 233	3 800	4 788	8	-988	-980	309 098
2007	309 098	3 431	3 364	5 096	5 887	67	-791	-724	308 374
2008	308 374	3 481	3 299	4 367	5 156	182	-789	-607	307 767
2009	307 767	3 311	3 349	3 655	5 378	-38	-1 723	-1 761	306 006

Zdroj: ČSÚ.

a migrace obyvatel do míst méně zatížených těžkým průmyslem v rámci regionu [Ivan, Horák 2011]. Od roku 1989 do dnešní doby ubylo v Ostravě 21 265 trvale hlášených obyvatel-občanů ČR, přičemž za hlavní důvod považují experti i politici pracovně motivované vystěhovalce. Od 1. 1. 2003 patří do správního obvodu statutárního města Ostrava rovněž 12 obcí, ve kterých je trend vývoje počtu obyvatel naopak rostoucí, zejména vlivem suburbanizace. V roce 2003 bylo k trvalému pobytu v obcích okresu Ostrava přihlášeno 27 188 obyvatel, k 31. 3. 2010 bylo k trvalému pobytu přihlášeno 29 688 obyvatel.

Vývoj počtu obyvatel měl diferencovanou dynamiku v různých časových etapách a částech města Ostravy. Byl ovlivňován různými faktory:

- 1) Politicko-historické faktory – zejména politická rozhodnutí na centrální úrovni správy v období komunismu (1948–1989) vedla k podpoře těžebního a těžkého průmyslu prostřednictvím atrakce pracovních sil za pomoci poskytování bytů na sídlištích (Zábřeh, Poruba, Hrabůvka, Výškovice, Dubina). Dalším politickým rozhodnutím bylo záměrné zastavení investic do nemovitostí v městských obvodech vnitřního města (v 60. letech se dokonce uvažovalo o komplexní asanaci velké části vnitřního města) v některých částech Moravské Ostravy (oblast dnešních ulic Poděbradovy, Stodolní, Masné a městské části Přívoz), kde došlo k devastaci bytového fondu. Paradoxně devastace bytového fondu neznamenala úbytek obyvatelstva na území celého města.
- 2) Environmentální faktory – například antropogenně podmíněné změny reliéfu, tj. poklesy vedoucí k narušení statiky domů a jejich demolici. Rovněž znečištění životního prostředí – zejména ovzduší – bývá uváděno jako důvod pro vystěhovalce z Ostravy a vnitroměstské migrace [viz Solanský 2008].

Tabulka 3. Projekce vývoje obyvatelstva – věkové struktury Ostravy do 2050

Age	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
0–4	14 401	14 047	13 426	12 551	11 900	11 808	11 874	11 706	11 289
5–9	13 938	14 387	14 033	13 413	12 538	11 888	11 796	11 862	11 694
10–14	13 242	13 929	14 377	14 024	13 404	12 530	11 881	11 789	11 855
15–19	17 067	13 350	14 037	14 485	14 133	13 515	12 642	11 994	11 902
20–24	19 720	17 427	13 721	14 407	14 856	14 506	13 889	13 020	12 374
25–29	21 119	20 214	17 928	14 236	14 920	15 367	15 019	14 405	13 539
30–34	25 983	21 539	20 639	18 362	14 683	15 366	15 813	15 466	14 855
35–39	26 039	26 340	21 920	21 027	18 762	15 102	15 784	16 230	15 886
40–44	20 881	26 330	26 634	22 253	21 373	19 126	15 494	16 176	16 623
45–49	20 765	21 091	26 490	26 802	22 487	21 629	19 414	15 827	16 511
50–54	20 232	20 791	21 132	26 455	26 778	22 567	21 744	19 579	16 064
55–59	22 609	19 736	20 321	20 683	25 890	26 230	22 168	21 394	19 302
60–64	21 984	21 425	18 750	19 374	19 768	24 814	25 181	21 331	20 628
65–69	16 283	20 259	19 837	17 426	18 095	18 528	23 346	23 749	20 182
70–74	11 178	14 365	17 987	17 740	15 675	16 402	16 887	21 406	21 855
75–79	9033	9145	11 913	15 077	15 048	13 424	14 219	14 765	18 888
80–84	6640	6435	6723	8960	11 545	11 748	10 646	11 500	12 106
85–89	3472	3737	3776	4154	5748	7635	8024	7466	8333
90 +	820	1425	1787	2021	2438	3540	5094	6117	6431
Celkem	305 406	305 969	305 433	303 451	300 042	295 725	290 915	285 781	280 319

Zdroj: Solanský [2008].

Poznámka: Šedě je označena silná populační vlna sedmdesátých let.

- 3) Ekonomické faktory – transformace ekonomiky a restrukturalizace ve smyslu deindustrializace, terciarizace a reindustrializace znamenala úbytek relativně dobře placených pracovních příležitostí po roce 1989 a nedostatek nově vytvořených kvalitních pracovních příležitostí. Míra nezaměstnanosti byla maximální v roce 2003 (vždy k 31. 12.), kdy činila 18,4%. Díky podpoře lokálního ekonomického rozvoje a příznivým podmínkám na globálních trzích klesla na 8,4% v roce 2008, což byl téměř dvojnásobek míry nezaměstnanosti v celé ČR (4,4%). Nedostatek atraktivních pracovních příležitostí se uvádí jako hlavní příčina vystěhovalectví z Ostravy i z celého Moravskoslezského kraje. Dle Úřadu práce a vyjádření expertů v průběhu interview se jedná hlavně o selektivní migraci mladých lidí s vysokoškolským diplomem (tedy koncept *brain-drain*).
- 4) Demografické změny jsou rovněž významným faktorem smršťování Ostravy. Od roku 1992 do 2005, s výjimkou pozitivního krátkodobého vývoje 2006–2008,

má Ostrava záporný přirozený přírůstek, tzn. počet zemřelých převyšuje počet narozených.

Dochází také ke zvyšování ukazatele naděje na dožití díky relativnímu zlepšení stavu životního prostředí (v určitých parametrech), zlepšení kvality lékařské a sociální péče a změnám životního stylu, což vede k absolutnímu stárnutí populace, tzv. *ageingu*. K 31. 12. 2010 žilo v Ostravě již 15,8 % (48 038) obyvatel v poproduktivním věku (65+) a 14 % (42 595) v předproduktivním věku (0–14). Faktor stárnutí populace hraje významnou roli zejména v Moravské Ostravě, Mariánských Horách a Porubě.

- 5) Suburbanizace vede ke snižování počtu obyvatel ve vnitřním městě (Moravská Ostrava a Přívoz, Mariánské Hory) a na panelových sídlištích (Ostrava-Jih, Poruba) a k růstu populace v periferních městských obvodech Ostravy venkovského typu, jako jsou např. Krásné Pole, Lhotka, Hošťálkovice. Nepřekvapuje růst populace v západní, severní a jihozápadní části města s relativně dobrým stavem životního prostředí (Petrkovice, Polanka, Nová a Stará Bělá). Dostí překvapivý je však růst populace v Radvanicích a Bartovicích se silně znečištěným prostředím na návětrné straně hutě Arcelor Mittal. Zde hrají svou roli nízké ceny pozemků a optimistická očekávání zlepšení stavu ovzduší novými obyvateli (viz Tabulku 2).

Ostrava je po dvou dekadách depopulace tvořena střídajícími se městskými částmi, které rostou populačně i fyzicky, a naopak částmi typickými pro smršťující se město. V posledních dekadách došlo k regeneraci fyzických struktur a nemovitostí významných částí města, např. kolem Stodolní ulice v Moravské Ostravě [viz Rumpel, Slach, Tichá 2010] či v rámci dílčích pozitivních změn ve Vítkovicích, Přívoze atd. Na druhou stranu Hrušov jako část Slezské Ostravy je typickou „smršťující“ se městskou částí, v níž se vytvořily sociálně vyloučené lokality (Na Liščině a Riegrova ulice) a velkou část území tvoří různé typy brownfields. Dle informací expertů, poskytnutých v rámci interview, tvoří nevyužívané rozsáhlé brownfields podle odhadů 4–7 % plochy města a jsou lokalizovány z velké části v blízkosti vnitřního města. Zároveň je v Ostravě dle expertů (realitní makléři) asi 500 volných nově postavených bytů, po nichž není poptávka. Existuje prostorová nerovnováha mezi nabídkou a poptávkou po školkách a sociální infrastruktuře a sociálních službách (vysoká v okrajových venkovských suburbanizovaných městských obvodech, například Krásné Pole).

5. Závěry

Dle výše uvedeného je Ostrava pomalu a mírně se „smršťující“ město s populačním úbytkem asi 7 % v období 1990–2010. V mezinárodním kontextu můžeme Ostravu charakterizovat jako město s nevýznamným poklesem počtu obyvatel, který se doposud neprojevil negativně na změnách fyzické struktury města jako celku. Ostrava prozatím nebyla postižena intenzivní depopulací a s ní související-

mi jevy v takovém rozsahu jako například východoněmecké Lipsko (max. v roce 1933 – 713 000 obyv. – a min. v roce 1998 – 437 000 obyv.) či anglický Liverpool (610 000 v roce 1971 a 435 000 obyv. v r. 2008, což je –29 %), které musely například bourat neatraktivní a nevyužívané bloky domů, aby vůbec udržely rovnováhu na trhu s byty. Nicméně vzhledem k již zmíněným příčinám depopulace bude vnitřní město a další méně atraktivní části Ostravy ztrácet obyvatelstvo i nadále, což bude mít silící negativní vliv na fyzické struktury určitých částí města a následně na image města. Analogicky, jako jiná „západní smršťující se města“, bude Ostrava kromě strategie podpory ekonomického růstu potřebovat také strategii vedoucí k řešení problému „smršťování“ v některých částech města, či strategii „inteligentního rozvoje smršťujícího se města“ (tzv. *smart shrinkage*) [více viz Wiechmann, Pallagst 2012; Hollander et al. 2009].

Hlavními příčinami depopulace a dalších, pro „smršťování“ symptomatických, jevů je deindustrializace a s ní související úbytek pracovních míst a navažující „vystěhovalectví“ zejména mladých a vzdělaných lidí. Díky podpoře ekonomického rozvoje městem Ostravou bylo v období 2004–2008 vytvořeno minimálně 9000 nových pracovních míst v podnikatelských zónách na území města a další v dojíždčkovém regionu, což přispělo ke snížení nezaměstnanosti a souvisejícího vystěhovalectví za prací. Dalším důvodem „smršťování“ Ostravy jsou projevy druhé demografické tranzice po roce 1990 (typické snad pro téměř všechny postkomunistické státy střední Evropy, a tedy nejen pro průmyslová města) a významné dlouhodobé snížení porodnosti a zvýšení ukazatele šance na dožití. Vzhledem ke kombinaci vystěhovalectví mladých z Ostravy za studiem a prací (a do environmentálně a kulturně atraktivnějších měst) se sníženou mírou porodnosti pod hladinu prosté reprodukce můžeme prognózovat významný pokles počtu obyvatel. Významně se na úbytku populace Ostravy podílí rovněž suburbanizace a stěhování lidí hlavně do obcí v zázemí Ostravy (podél dopravních komunikací směrem na jih a na západ). Vliv na budoucí vývoj mají také pohyby obyvatel z relativně kompaktního vnitřního města Ostravy do jeho neintegrálních, „venkovských“, periferních městských obvodů (viz Tabulku 1). Okrajové „venkovské“ městské části tedy stavebně i demograficky rostou, zatímco původní vnitroměstské části (např. Moravská Ostrava a Přívoz, Mariánské Hory), jakož i „sídlíšní“ městské části a obvody jako Ostrava-Jih a Poruba ztrácejí obyvatelstvo a stárnou, což je typické pro smršťující se města.

Při lineární prolongaci trendů ve vývoji obyvatelstva bude v roce 2050 na území dnešní Ostravy žít asi 280 000 až 240 000 obyvatel (optimistická a pesimistická prognóza [Solanský 2008 či také Šotkovský 2011]), přičemž významnou složkou budou obyvatelé nad 70 let, což by mohlo mít zásadní vliv na lokální a regionální ekonomiku.

Z interview s odborníky vyplynulo, že rovněž prognózují přírůstek populace v sociální skupině „nižší třídy“ (bez vzdělání či jen se základním vzděláním, s nízkým příjmem, či dokonce jen nezaměstnaní žijící ze sociální podpory) a trvale relativně nízký přírůstek v sociální skupině střední a vyšší třídy. Dle odpo-

vědí odborníků také nelze prognózovat změnu lineárního trendu depopulace a významný přírůstek populace přistěhovalectvím či imigrací z důvodu růstu počtu atraktivních pracovních příležitostí.

PETR RUMPEL je vedoucím Centra městského a regionálního managementu při katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity. Zaměřuje se na problematiku lokálního a regionálního rozvoje, zejména restrukturalizaci starých průmyslových regionů, městský a regionální marketing, governance smršťujících se měst a regionální inovační systémy a politiky.

Ondřej Slach je pracovníkem Centra městského a regionálního managementu při katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity. Zaměřuje se na problematiku restrukturalizací starých průmyslových regionů, na rozvoj a řízení měst (urban governance), na city management a roli měkkých faktorů v regionálním rozvoji.

Literatura

- Amin, Ash, Nigel Thrift. 1994. *Globalization, Institutions and Regional Development in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Armstrong, Harvey, Jim Taylor. 2000. *Regional Economics and Policy*. Third Edition. Oxford: Blackwell.
- Bernt, Mathias. 2009. „Partnerships for Demolition. The Governance of Urban Renewal in East German Shrinking Cities.“ *International Journal of Urban and Regional Research* 33 (3): 754–769.
- Bradbury, Katrin L., Antony Downs, Keneth A. Small. 1982. *Urban Decline and the Future of American Cities*. Washington: The Brookings Institution.
- Bürkner, Hans J. 2003. „Schrumpfung, städtische Rekonstruktion und Regenerierung sozialräumliche Perspektiven.“ *PRS – aktuell* 40: 1–3.
- Castells, Manuel. 2002. *The Internet Galaxy*. Oxford: Oxford University Press.
- Clark, David. 1989. *Urban Decline. The British Experience*. London: Routledge.
- Couch, Chris, Jay Karecha, Henning Nuissl, Dieter Rink. 2005. „Decline and Sprawl: An Evolving Type of Urban Development – Observed in Liverpool and Leipzig.“ *European Planning Studies* 13 (1): 117–136.
- ČSÚ. 1991. *Census Report 1991*. Praha: Český statistický úřad.
- ČSÚ. 2001. *Census Report 2001*. Praha: Český statistický úřad.
- European Commission. 2005. *Cities and the Lisbon Agenda: Assessing the Performance of Cities*. Brussels: European Commission.
- Commission of the European Communities. 2005. *Cohesion Policy and the Cities: The Urban Contribution to Growth and Jobs in the Regions*. Brussels: Commission of the European Communities.
- Gilman, Theodore J. 2001. *No Miracles Here. Fighting Urban Decline in Japan and the United States*. Albany: State University of New York Press.
- Großmann, Katrin, Annegret Haase, Dieter Rink, Annette Steinführer. 2008. „Urban Shrinkage in East Central Europe; Benefits and Limits of a Cross-National Transfer

- of Research Approaches." Pp. 77–99 in Marek Nowak, Michal Nowosielski (eds.). *Declining Cities/Developing Cities. Polish and German Perspectives*. Poznań: Instytut Zachodni.
- Haase, Annegret. 2008. „Reurbanisation – An Analysis of the Interaction between Urban and Demographic Changes as a Comparison between European Cities.” *Die Erde* 139 (4): 309–332.
- Haase, Dagmar, Annegret Haase, Sigrun Kabisch, Peter Bischoff. 2008. „Guidelines for the Perfect Inner City.” Discussing the Appropriateness of Monitoring Approaches for Reurbanization.” *European Planning Studies* 16 (8): 1075–1120.
- Hannemann, Christine. 2000. „Zukunftschance Schrumpfung – Stadtentwicklung in Ostdeutschland- eine Skizze.” Pp. 99–105 in Frithjof Hager, Werner Schenkel (eds.). *Schrumpfungen. Chancen für ein anderes Wachstum. Ein Diskurs der Natur- und Sozialwissenschaften*. Berlin: Springer.
- Harvey, David. 1982. *The Limits to Capital*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Harvey, David. 1989. *The Conditions of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Cambridge, Oxford: Blackwell.
- Havrlant, Miroslav. 1980. *Geografie Severomoravského kraje*. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě.
- Hollander, Justin, Karin Pallagst, Terry Schwarz, Frank J. Popper. 2009. „Planning Shrinking Cities. Special Issue on Emerging Research Areas.” *Progress in Planning* 72 (4): 223–232.
- Hondrich, Karl O. 2007. *Weniger sind mehr: warum der Geburtenrückgang ein Glücksfall für unsere Gesellschaft ist*. Frankfurt, New York: Campus-Verlag.
- Ivan, Igor, Jiří Horák. 2011. „Population Changes Caused by Industrialization and Deindustrialization – Comparison of Ostrava and Glasgow.” *Geografický časopis* 63 (2): 113–132.
- Klingholz, Rainer. 2009. „Europe’s Real Demographic Challenge.” *Policy Review* 157: 61–70.
- Krätker, Stefan. 1995. „Globalisierung und Regionalisierung.” *Geographische Zeitschrift* 83 (3/4): 207–221.
- Lang, Thilo. 2005. „Insights in the British Debate about Urban Decline and Urban Regeneration.” *IRS Working Paper*. Erkner: Leibniz-Institute for Regional Development and Structural Planning.
- Maier, Karel. 2007. „Vylidněná města.” *Respekt* 1: 56–57.
- Martinez-Fernandez, Cristina, Ivonne Audirac, Sylvie Fol, Emmanuèle Cunningham-Sabot. 2012. „Shrinking Cities: Urban Challenges of Globalization.” *International Journal of Urban and Regional Research* 36 (2): 213–225.
- Martinez-Fernandez, Cristina, Chung-Tong Wu, Laura K. Schatz, Nabuhisha Taira, Jose G. Vargas-Hernández. 2012. „The Shrinking Mining City: Urban Dynamics and Contested Territory.” *International Journal of Urban and Regional Research* 36 (2): 245–60.
- Massey, Doreen. 1979. „In What Sense a Regional Problem?” *Regional Studies* 13 (2): 233–243.
- Moss, Timothy. 2008. „Cold Spots of Urban Infrastructure: Shrinking Processes in Eastern Germany and the Modern Infrastructural Ideal.” *International Journal of Urban and Regional Research* 32 (2): 436–451.
- Nuissl, Henning, Dieter Rink. 2005. „The ‚Production‘ of Urban Sprawl in Eastern Germany as a Phenomenon of Post-socialist Transformation.” *Cities* 22 (2): 123–134.
- Oswalt, Philipp (ed.). 2004. *Schrumpfende Städte. Band 1: Internationale Untersuchung*. Ostfildern-Ruit: Hatje Canz Verlag.
- Oswalt, Philipp, Tim Rieniets (eds.). 2006. *Atlas of Shrinking Cities*. Ostfildern-Ruit: Hatje Canz Verlag.

- Prokop, Radim. 2003. „Ostrava v procesu transformace.“ Pp. 284–208 in *Ostrava 21 (Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska)*. Šenov u Ostravy: Tilia.
- Prokop, Radim. 2006. *Vývojové proměny postsocialistických měst Ostravska a Hornoslezského regionu v podmínkách transformace*. Šenov u Ostravy: Tilia.
- Rabušic, Ladislav. 2001. „Value Changes and Demographic Behaviour in Czech Republic.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 9 (1): 99–122.
- Reckien, Diana, Cristina Martinez-Fernandez. 2011. „Why Do Cities Shrink?“ *European Planning Studies* 19 (8): 1375–1397.
- Rieniets, Tim. 2005. „Global Shrinkage.“ Pp. 20–35 in Philipp Oswalt (eds.). *Shrinking Cities. Vol I: International Research*. Ostfildern-Ruit: Hatje Canz.
- Rink, Dieter, Chris Couch, Petr Rumpel, Ondřej Slach, Caterina Cortese, Alberto Violante. 2012. „Governance of Shrinkage – Lessons Learnt from Analysis for Urban Planning and Policy.“ *Research Report of WP7* [cit. 20. 4. 2012].
Dostupné z: <<http://www.shrinksmart.eu>>.
- Rumpel, Petr, Ondřej Slach. 2011. „Governance of Economic Regeneration of the City of Ostrava.“ Pp. 280–285 in Přemysl Mácha, Tomáš Drobík (eds.). *The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*. Ostrava: University of Ostrava.
- Rumpel, Petr, Ondřej Slach, Iva Tichá. 2010. „Urban Shrinkage in Ostrava.“ *Research Report* [cit. 22. 8. 2011]. Dostupné z: <<http://www.shrinksmart.eu>>.
- Rychtaříková, Jitka. 2000. „Demographic Transition or Demographic Shock in Recent Population Development in the Czech Republic?“ *Acta Universitatis Carolinae, Geographica* 35: 89–102.
- Solanský, Oldřich. 2008. „Sociodemografická struktura Ostravy – současný stav a očekávaný vývoj.“ *Strategický plán rozvoje města Ostravy 2009–2015. Profil města Ostravy*. Ostrava: Magistrát města Ostravy.
Dostupné z: <<http://www.ostrava.cz/cs/podnikatel-investor/ke-stazeni/strategicky-plan-rozvoje-mesta/strategicky-plan-2009-2015>>.
- Solow, Robert M. 1956. „A Contribution to the Theory of Economic Growth.“ *Quarterly Journal of Economics* 70 (1): 65–94.
- Statutární město Ostrava. 2008. *Strategický plán rozvoje statutárního města Ostravy na léta 2009–2015*. Ostrava: Statutární město Ostrava.
- Statutární město Ostrava. 2011. *Faktografické listy Ostrava 2011*. Ostrava: Statutární město Ostrava.
- Steinführer, Annette, Annegret Haase. 2007. „Demographic Change as Future Challenge for Cities in East Central Europe.“ *Geographiska Annaler B* 89 (2): 183–195.
- Steinführer, Annette, Annegret Haase, Sigrun Kabisch. 2009. „Reurbanisierungsprozesse zwischen Planung und Realität. Das Beispiel Leipzig.“ Pp. 176–194 in Manfred Kühn, Heike Liebmann (eds.). *Regenerierung der Städte. Strategien der Politik und Planung im Schrumpfungskontext*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Sucháček, Jan. 2005. *Restrukturalizace tradičních průmyslových regionů v tranzitivních ekonomikách*. Ostrava: TU VŠB.
- Sýkora, Luděk. 2003. „Suburbanizace a její společenské důsledky.“ *Sociologický časopis* 39 (2): 217–233.
- Sýkora, Luděk. 2009. „New Socio-Spatial Formations: Places of Residential Segregation and Separation in Czechia.“ *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 100 (4): 417–435.
- Sýkora, Luděk, Stefan Bouzarovski. 2012. „Multiple Transformations: Conceptualising the Post-communist Urban Transition.“ *Urban Studies* 41(1): 43–60.
- Šotkovský, Ivan. 2010. „Analýza demografického vývoje Ostravy.“ Pp. 77–86 in Lubor

- Hruška-Tvrďý et al. (eds.). *Industriální město v postindustriální společnosti*. Ostrava: VŠB TU Ostrava.
- Turok, Ivan, Vlad Myknenko. 2006. „Resurgent European Cities?“ *CPPR Working Paper* 2. Glasgow: University of Glasgow.
- Turok, Ivan, Vlad Mykhnenko. 2007. „The Trajectories of European Cities, 1960–2005.“ *The International Journal of Urban Policy and Planning* 24 (3): 165–182.
- Turok, Ivan, Vlad Mykhnenko. 2008. „East European Cities – Patterns of Growth and Decline, 1960–2005.“ *International Planning Studies* 13 (4): 311–342.
- Vaishar, Antonín, Stanislav Cetkovský, Eva Kaplanová, Petr Klusáček (eds.). 2006. „Urban Environment in European Big Cities.“ *Moravian Geographical Reports* 14 (1): 46–62.
- van de Kaa, Dirk J. 1987. „Europe’s Second Demographic Transition.“ *Population Bulletin* 42 (1): 1–59.
- van den Berg, Leo, Rey Drewett, Leo Klaasen. 1982. *Urban Europe: A Study of Growth and Decline*. Oxford: Pergamon.
- Wiechmann, Thorsten, Karina Pallagst. 2012. „Urban Shrinkage in Germany and the USA: A Comparison of Transformation Patterns and Local Strategies.“ *International Journal of Urban and Regional Research* 36 (2): 261–280.